

چگونه مرد از واژه رجال استنباط گردید

نگاهی تاریخی به تصویب شرایط ریاست جمهوری در خبرگان قانون اساسی

سرمقاله

اعظم طالقانی

از آنجا که رجال مذهبی و سیاسی و شرایط مندرج در اصل «۱۱۵» قانون اساسی تاکنون مورد تفسیر شورای نگهبان قرار نگرفته و تعریف دقیقی از رجل سیاسی، مذهبی و مدیر و مدیر بودن نامزدهای ریاست جمهوری وجود ندارد، بالاخره در ابلاغیه رهبر معظم انقلاب یعنی «سیاست‌های کلی انتخابات» (جزء ۵ بند ۱۰)، «تعریف و اعلام معیارها و شرایط لازم برای تشخیص رجل سیاسی، مذهبی و مدیر و مدیر بودن نامزدهای ریاست جمهوری» به عهده شورای نگهبان قرار گرفت که باید آن را تبیین کند.

شورای نگهبان در فراخوان مورخه ۱۳۹۵/۱۰/۸ از تمامی نخبگان، استادان حوزه و دانشگاه، صاحب‌نظران و اندیشمندان حقوق و علوم سیاسی و شخصیت‌های سیاسی و گروه‌ها و احزاب دعوت کرد تا پیشنهادات مستدل خود را در خصوص جزء ۵ بند ۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات راجع به شرایط داوطلبان ریاست جمهوری به این شورا ارسال دارند.

در ابتدای انقلاب با تصویب پیش‌نویس اولیه قانون اساسی که به امضای امام خمینی نیز رسید، جنسیت رئیس‌جمهور مشخص نشده بود. بعضی علما به این نکته اعتراض کرده و گفتند در قانون باید تصریح شود که رئیس‌جمهور مرد باشد. مرحوم امام فرمودند: «با آقایان علما صحبت کنید...» ولی پس از مذاکره هم آن‌ها نپذیرفتند و اصل «۱۱۵» قانون اساسی بدین مضمون تدوین شد: «رئیس‌جمهور باید از رجال مذهبی و سیاسی با شرایط زیر... باشد». لذا ملاحظه می‌کنیم که حضرت امام (ره) در مورد ریاست‌جمهور به جنسیت خاصی عنایت نداشته و حتی می‌خواهند که با مذاکره مسئله حل شود. در اصل «۱۱۵» قانون اساسی در باب ریاست جمهوری آمده است:

«رئیس‌جمهور باید از میان رجال مذهبی و سیاسی که واجد شرایط زیر باشند، انتخاب شود: ایرانی‌الاصل، تابع ایرانی، مدیر و مدیر، دارای حسن سابقه، امانت و تقوی، مؤمن و معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور».

نظر عده‌ای بر این است که واژه «رجال» به معنای مردان است و عده‌ای دیگر آن را نخبگان و شخصیت‌ها معنا می‌کنند. عده‌ای تعبیر اول را پذیرفته و عده‌ای تعبیر دوم را باور دارند. در همان هنگام از شهید بهشتی سؤال شد که منظور از «رجال» در اصل «۱۱۵» قانون اساسی چیست؟ ایشان پاسخ دادند: «منظور از «رجال»، «شخصیت‌های» مذهبی و سیاسی می‌باشد».

برای اولین بار پس از حکومت رسول‌الله (ص) و علی ابن ابی‌طالب حکومت اسلامی بعد از حدود ۱۴ قرن در شرایط فعلی جهان در ایران اسلامی تشکیل شده است. لذا

حکومت فعلی جمهوری اسلامی دارای هیچ یک از شرایط حکومت پیامبر (ص) و حضرت علی (ع) و حتی نظام‌های حکومتی موجود نیست؛ لذا پس از انقلاب مجلس خبرگان مأمور تدوین قانون اساسی برای نظامی شد که با شرایط خاصی ایجاد می‌شد.

نظام حکومتی کشور ما معجونی از نظام حکومتی صدر اسلام و نظام حکومتی امروز است. بدین معنا که در این حکومت هم ولی امر وجود دارد (ولایت فقیه)، هم رئیس‌جمهور و کابینه و هم تفکیک قوا پذیرفته شده است؛ اما در گذشته رئیس‌جمهور در نظام حکومت اسلامی وجود نداشته که فقه ما آن را بررسی کرده باشد. با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد مجلس خبرگان در مورد ریاست جمهوری اجتهاد لازم و کافی را به عمل نیاورده است و با اینکه در اصل مربوط به ولایت فقیه جنسیت مرد ذکر نشده، در مورد احراز پست ریاست جمهوری عده‌ای در مجلس خبرگان بر مرد بودن رئیس‌جمهور اصرار داشته‌اند و با وجود مخالفت‌ها و موافقت‌ها در ارتباط با آن، پس از رأی‌گیری در جلسه، تعیین جنسیت رأی نمی‌آورد؛ اما به دلیل اعتراض چند نفر از علما، در جلسه بعدی مجدداً با گذاردن کلمه رجال بدون بحث مخالف و موافق رأی‌گیری می‌شود که نتیجه آن اصل «۱۱۵» فعلی است. در همان هنگام هم بعضی از علما در پاسخ به تعبیر و تفسیر کلمه رجال که مورد سؤال قرار گرفته بود، با توجه به جمله شهید بهشتی، اظهار داشتند که منظور همان تعبیر دوم است.

فراخوان تعریف واژه رجال

با توجه به فراخوان شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۸، جامعه زنان انقلاب اسلامی از صاحب‌نظران و اندیشمندان حقوق و علوم سیاسی نظرخواهی کرده که تلاش شده است در مجموع دیدگاه‌های آنان راجع به واژه «رجل» و تفسیر شورای نگهبان به رویت خوانندگان عزیز برسد. براین اساس میبانی استدلالشان در مورد این کلمه را می‌توان به سه گروه زیر تقسیم کرد:

۱- موقعیت ذاتی زنان. ۲- صلاحیت حقوقی زنان. ۳- فقهی و اجتماعی.

۱- موقعیت ذاتی زنان

منبعی برای اینکه زنان از نظر اختلاط با امور سیاسی دچار کاستی‌ها و نواقص ذاتی یا شرایط زیستی هستند وجود ندارد؛ بلکه به نظر می‌رسد در طول حیات انسان به گونه‌ای با زنان رفتار شده که در نتیجه آن از پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی و به‌خصوص سیاسی سر باز می‌زنند. این مسئله که آیا زنان می‌توانند مسئولیت ریاست جمهوری را به‌عهده داشته باشند از دو جنبه نظری و طبیعی قابل بررسی است: ۱- از زاویه نظری اینکه زنان انتخاب شوند مناقشه‌انگیز است؛ زیرا نظر برخی فقها مبتنی بر نابرابری

درست نیست؛ از نظر من حق این است که زن یا مرد برای تصدی مقام ریاست جمهوری واجد شرایط لازم باشد.

بهتر است یادی از برخی نمونه‌هایی از قرآن یا کتاب‌های عهد عتیق که در تورات به آن‌ها اشاره شده بنماییم. به‌طور مثال در کتاب داووان از مجموعه عهد عتیق تورات، باب ۴ و ۵ داستان زنی آمده است به‌نام «دیوره» که به مفهوم دقیق کلمه، نبوت و داوری می‌کند و امور سیاسی بنی‌اسرائیل را به‌منزله رهبری به‌دست می‌گیرد. در تاریخ انبیای بنی‌اسرائیل همزمان با موسی یا بعد از موسی با هفت نفر از انبیای بنی‌اسرائیل برخورد می‌کنیم که زن بودند و قرآن این مطالب را رد نکرده است. غیر از تورات در قرآن داستان «ملکه سبا» را داریم که فقط در قرآن کریم ذکر شده است. مجادله و درگیری حضرت سلیمان با ملکه سبا بر سر این نیست که تو چون زن هستی نباید حکومت کنی، بلکه بحث بر سر یکتاپرستی و توحید است و اینکه چرا خورشید را می‌پرستید. ملکه سبا ایمان می‌آورد و بعد از آن بر سر برکنار شدن او از حکومت بحثی نیست و ملکه سبا در برابر خدای یکتا تسلیم می‌شود. اگر به‌دقت سوره نحل را مطالعه کنیم متوجه می‌شویم که اگر زن مسلمان باهوش و درایت باشد و مدیریت داشته باشد می‌تواند نقش رهبری سیاسی را هم برعهده داشته باشد و این‌از نمونه‌های آرمانی است که قرآن مطرح می‌کند. درنهایت در بررسی کتاب‌های ادیان الهی اعم از قرآن، انجیل، تورات و همچنین سوره‌های کهن دو قلمرو متفاوت مطرح می‌شود: وضع موجود و وضع مطلوب.

وضع موجود زن وضعی است که در هیات زنان یا در هیات جنسی خود مطرح می‌شود که این وضع برای مردان هم هست؛ زیرا او هم گاه به مثابه پدر مطرح می‌شود. دیگر اینکه به‌منزله یک مرد که نگاه جنسی نسبت به زن دارد؛ هنگامی که زن در هیات مادر مطرح می‌شود اگر در مراسم حج بنگریم، ردپای مادر از سعی صفا و مروه گرفته تا حجر اسماعیل دیده می‌شود. در پایان در تاریخ اسلام حضرت خدیجه نمونه‌ای بزرگ و فداکار و از مصادیق کلمه «رجال» در شبه‌جزیره عربستان است و مؤید آن آیه «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ» است که مصداق آن انسان‌های فرهیخته، مدیر، مدبر، آگاه به زمان و محیط مدیریت خود است.

و به‌دور از تعصبات جنسیتی شرکت کند. برای تحقق این امر قانون‌گذاران قانون اساسی برای شرکت‌کنندگان در انتخابات باید شرایط و حقوق مساوی را لحاظ کنند.

۳- فقهی و اجتماعی

نظر تعدادی همین است که مرد و زن می‌توانند مرجع تقلید باشند؛ در صورتی که مردم آن‌ها را انتخاب کنند نه آنکه به مردم تحمیل شوند.

شرایط مرد:

اسلام‌شناسی و اینکه از نظر تقوی آن‌قدر قوی باشد که قدرت تشخیص راه درست را داشته باشد. همچنین عدالت از جمله صفاتی است که دیگران با در نظر گرفتن آن می‌توانند در نماز به او اقتدا کنند و باید در مسائل سیاسی داخلی و خارجی به‌روز و خبره باشد. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «دو صفت علم و توانایی در کسی که اداره جامعه را به‌عهده می‌گیرد باید وجود داشته باشد.» (إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ بِهَذَا الْأَمْرِ أَقْوَاهُمْ عَلَيْهِ وَ أَعْلَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ فِيهِ). اقوام معنی توانایی اداره، خبره بودن در درک مسائل سیاسی و از دانش سیاسی زمان آگاه بودن است و اینکه زن یا مرد باشد فرقی ندارد. مهم این است که شرایط فوق در او وجود داشته باشد. در روایت فوق به مرد بودن اشاره‌ای نشده است؛ به‌رحال وقتی شخصی قدرت و هنر مدیریت را دارد می‌تواند مدیر شود.

خانم ایندیرا گاندی به مدت ۱۲ سال یک کشور حدود ۷۰۰ میلیونی را با سختی پیچیده‌ای در ابعاد اجتماعی و سیاسی جامعه هند اداره کرد. وقتی وی توانست اداره کند اگر بگوییم چون زن است نمی‌تواند منطقی نیست. فقها در دوران‌های مختلف تاریخی و فرهنگی گذشته تحت تأثیر شرایط اجتماعی پدرسالارانه خود قرار گرفته و مباحثی را در این مورد مطرح کرده‌اند. آیت‌الله صالحی نجف‌آبادی اصالت این بحث‌ها را در مقاله قضاوت زن در فقه اسلامی مورد بررسی و نقد قرار داده است. البته اختصاصات زن و مرد به دلیل تفاوت در آفرینش یک واقعیت است اما این اختصاصات دلیل بر برتری یکی بر دیگری نیست و در حقوق اجتماعی و سیاسی اسلام عامل جنسیت تأثیری ندارد.

و اما در مورد ریاست جمهوری زنان باید دید که در زمان به‌کاربردن این واژه چه نوع تعریفی از آن داشته‌اند؛ ولی مهم‌ترین نکته‌ای که باید متذکر شد این است که این مسئله قراردادی است و بستگی به شرایط دارد. اینکه گفته شود این نظر اسلام است

زنان و مردان بدون دلایل مستند قرآنی و صرفاً مبتنی بر عدم احراز شرایط مقتضی و وجود محدودیت‌های فراوان در برابر شکوفایی شدن استعدادهای آنان بوده است. این در حالی است که هر زن و مردی در صورت کسب صلاحیت‌های لازم و جلب اعتماد و اطمینان مردم حق دارد خود را برای دریافت مسئولیت‌های مختلف در نقش‌های سیاسی و قضایی آماده کند.

در آیه ۱۳ سوره حجرات آمده است که صرفاً صلاحیت‌های اخلاقی، علمی و عمل صالح است که برتری می‌باشد و نه بررسی جنسیت یا قوم و نژاد. «إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى...».

۲- صلاحیت حقوقی زنان

مطابق آیه «۱۳» سوره حجرات «وَأَنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ...» مرد و زن از نظر جنسیت بر یکدیگر برتری ندارند و روایات بسیاری در قرآن منعکس شده دال بر برابری ذاتی انسان‌ها اعم از زن و مرد و اینکه ملاک برتری تنها تقوی است. آیا می‌توان از بعد نظری پذیرفت که مرد فاسدی تنها به این دلیل که مرد است بر زن بافضیلتی در پیشگاه حضرت حق برتری دارد؟ خداوند حقوقی را در ذات بشر قرار داده است که انسان‌ها برای تحقق آن حقوق فداکاری‌ها و مبارزات تاریخی دارند؛ حتی در جوامع پدرسالار چنین است.

به‌موجب اصل «۱۱۵» قانون اساسی و جایگاه استعمال واژه رجال که در زبان فارسی به‌کار رفته، زبان تعبیر بر معنای مجاز و غیر ذات جاری می‌شود و باید توجه داشت که بهره‌گیری از معنای حقیقی کلمه رجال در اصل مذکور در تعارض با روح قانون اساسی و سایر اصول و ناقض آنهاست. در اصل قانون اساسی زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است و اسناد و مکاتبات و متون فارسی رسمی و کتاب‌های درسی باید به زبان و خط فارسی باشد. درنهایت اصالت با زبان فارسی است و قانون اساسی هم که از اسناد ملی کشور است نمی‌تواند به زبان دیگری غیر از زبان فارسی تحریر شود، زیرا در این صورت صریح اصل... است.

در فرهنگ معین جلد دوم، کلمه رجل سیاسی و مذهبی و علمی به‌معنای مرد می‌باشد و این کلمه به بزرگان و نخبه‌های سیاسی و مذهبی و علمی نیز اطلاق شده است که هر کس اعم از زن و مرد فارغ از مقوله جنسیت بتواند در یک انتخابات سالم